

Peyami Safa'nın Yazılarında Yahudi İmaji*

The Jewish Image in the Writings of Peyami Safa

Murat Kaya

Dr., Bağımsız Araştırmacı

Dr., Independent Researcher

Kocaeli / Türkiye

Kitap-Murat@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-6729-278X>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1448575

Cite as / Atıf: Kaya, Murat. "Peyami Safa'nın Yazılarında Yahudi İmaji". *Marife* 24/1 (2024) 241-264. <https://doi.org/10.33420/marife.1448575>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Ethical Statement / Etik Beyan: * This study was produced based on the PhD thesis named "The Image of the Jewish in the Republic Period Turkish Intellectual Circle" (Erciyes University, Social Sciences Institute, 2024, Kayseri). / Bu makale Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmaji" başlıklı doktora tezinden (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, Kayseri) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Peyami Safa'nın Yazılarında Yahudi İmajı

Özet

Çok eski zamanlardan beri farklı milletlerle değişik düzeyde ilişkiler geliştiren Yahudiler, bazen olumlu bazen de olumsuz özelliklerle anılmış, özellikle Avrupalılarla ilişkileri söz konusu olduğunda yaygın şiddet olaylarıyla karşılaşmıştır. Yüzyıllarca dinî sebeplerden kaynaklanan anti-Judaizmin (Yahudi düşmanlığı) baskısı altında kalan Yahudiler, 19. yüzyıldan itibaren dünyevî sebeplerden kaynaklanan antisemitizmin baskısı altında kalmıştır. Avrupa'da yaşayan Yahudiler böyle bir akibete uğrarken Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler, dinî ve dünyevî açıdan derin bir hoşgörü altında yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudilere yönelik hoşgörüsü devam ettirilmekle birlikte hareket noktası değişmiştir. 20. yüzyılda dünyadaki yönetim anlayışı farklı bir noktaya evrilmiştir. İmparatorluklar çağının millet (dinî) anlayışı yerine modern dünyanın millet (dünyevî ulus) anlayışı benimsenmiştir. Bu yeni anlayış doğrultusunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Yahudilere yönelik bakış açısı bu yeni millet anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir. Bu yeni dönemde, devlet, Yahudileri din temelli millet sistemi yerine vatandaşlık bağına ve kendi millî değerlerine gösterdikleri sadakate göre değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini yaşayan ve cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık eden Peyami Safa, Yahudiler hakkında yazdığı yazılarla bu geçiş dönemini ve bakış açısındaki farklılığı başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Peyami Safa'nın bu özelliği, onun Yahudiler hakkındaki düşüncelerini önemli ve araştırmaya değer kılmıştır. Peyami Safa'nın düşüncelerini önemli kılan bir diğer husus da yazdığı yazıların yaşadığı dönemin zaman aralığıyla sınırlı kalmayıp günümüzde de ilgiyle okunması ve araştırmacıların dikkatini çekmesidir. Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşünceleri, gazetelerde ve dergilerde yazdığı yazılarından oluşmaktadır. Kırk yıldan fazla bir zaman yazı yazan ve geçimini yazılarından kazandıklarıyla sağlayan Peyami Safa, bu süreçte pek çok gazete ve dergide, yüzlerce yazı kaleme almıştır. Bu yazılar, yaşanan zamanın değişen şartları doğrultusunda, bazen kendi adıyla, bazen müstear adla bazen de adı olmadan kaleme alındığından Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşüncelerine ulaşma ve onları konularına göre tasnif etmede zorluk oluşturmaktadır. Bu konuda karşılaşılan bir diğer zorluk da Peyami Safa'nın zamanın şartlarına göre değişen düşünceleridir. Onun zamanının şartlarına göre değişen düşünceleri, Yahudilere bakış açısını da etkilemiş ve bu değişikliğe bağlı olarak Yahudiler hakkında farklı düşünceler ileri sürmüştür. Bu durum, onun Yahudiler hakkındaki yazılarının bağlamlarına inilmeden anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Peyami Safa, bir Türk milliyetçisi olduğundan ve 20. yüzyılı bir milliyet yüzyılı olarak değerlendirdiğinden yazılarında, Yahudileri, ulusal ve uluslararası olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Ulusal boyutta, Türkleşme ve Türkçe konuşma bağlamında Yahudilere eleştiriler yönelten Peyami Safa, uluslararası boyutta İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşları bağlamında Yahudilere eleştiriler yöneltilmiştir. Onun ulusal boyutta yönelttiği eleştirilerin temelinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyete geçiş sürecinde elde edilen tecrübeler bulunmaktadır. Yabancıların ve azınlıkların zararlı faaliyetlerini tecrübe eden ve işgal dönemine tanıklık eden Peyami Safa, Yahudilere yönelik eleştirilerinde bu tecrübelerden hareket etmiş ve bir güvenlik endişesi duymuştur. Bu güvenlik endişesi de onun Yahudilere yönelik eleştirel bir tavır takınmasına ve yazılarında genellikle olumsuz bir Yahudi imajı oluşturmaya neden olmuştur. Uluslararası boyuttaki eleştirilerinin temelinde ise onun Almanlara yakınlığı ile Yahudilerin Arap-İsrail savaşındaki tutumu bulunmaktadır. Bu çalışmada, Peyami Safa'nın bu düşünceleri konu edilmiş, gazete arşivleri incelenerek onun Yahudiler hakkındaki yazılarına ulaşılmıştır. Çalışma, Peyami Safa'nın zihinsel arka planı, dünya görüşü ve Yahudiler hakkındaki düşünceleri olmak üzere üç bölüme ayrılmış, kronolojik ve tasvirici bir yöntemle onun yazılarında ortaya çıkan Yahudi imajı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudi İmajı, Türk Milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti, Peyami Safa.

The Jewish Image in the Writings of Peyami Safa

Summary

Jews, who have developed relations at different levels with various nations since ancient times, have sometimes been remembered with positive characteristics and sometimes with negative ones, encountering widespread violence, particularly in their relations with Europeans. Jews, who were

under the pressure of anti-Judaism arising from religious reasons for centuries, have been under the pressure of anti-Semitism arising from secular reasons since the 19th century. While Jews living in Europe suffered such a fate, Jews living in the Ottoman Empire experienced deep religious and secular tolerance. When the Republic of Turkey was established after the Ottoman Empire withdrew from the historical stage, the Ottoman Empire's tolerance towards Jews continued, but its basis changed. In the 20th century, global governance evolved. Instead of the religious-based nation concept of the age of empires, the modern world adopted a secular nation concept. In the Republic of Turkey, established in line with this new understanding, the perspective towards Jews was shaped accordingly. In this new period, the state evaluated Jews based on their citizenship and loyalty to national values, rather than the religion-based nation system.

Peyami Safa, who lived through the final periods of the Ottoman Empire and saw the establishment of the Republic, successfully reflected this transition period and the difference in perspective in his writings about Jews. This feature of Peyami Safa made his thoughts about Jews important and worthy of research. Another reason Peyami Safa's thoughts are significant is that his writings are not confined to the period in which he lived; they are still read with interest today and attract the attention of researchers. Peyami Safa's thoughts about Jews are found in his articles in newspapers and magazines. Writing for over forty years and earning his living from his writings, Safa penned hundreds of articles in many newspapers and magazines. These articles were sometimes written under his own name, sometimes under a pen name, and sometimes anonymously, in line with the changing conditions of the time. This creates difficulty in accessing and classifying Peyami Safa's thoughts about Jews according to their subjects.

Another difficulty faced is the evolution of Safa's thoughts according to the conditions of his time. His changing thoughts affected his perspective on Jews, leading to different viewpoints in his writings. This made it challenging to understand his writings about Jews without delving into their context. As a Turkish nationalist who evaluated the 20th century as a century of nationality, Safa discussed Jews in two dimensions: national and international. On a national scale, he criticized Jews in the context of Turkification and speaking Turkish. On an international scale, he criticized Jews in the context of the Second World War and the subsequent Arab-Israeli Wars. The basis of his national criticisms is the experiences gained during the transition from the Ottoman Empire to the Republic. Having experienced the harmful activities of foreigners and minorities and witnessed the occupation period, Safa drew on these experiences in his criticism of Jews, driven by security concerns. This security concern led him to adopt a critical attitude towards Jews, generally creating a negative image of them in his writings. The basis of his international criticism is his closeness to the Germans and the attitude of the Jews in the Arab-Israeli conflict.

In this study, Peyami Safa's thoughts are discussed, and his writings about Jews are examined through newspaper archives. The study is divided into three parts: Peyami Safa's mental background, his worldview and thoughts about Jews, and the Jewish image that appears in his writings. The analysis is presented using a chronological and descriptive method.

Keywords: *History of Religions, Jewish Image, Turkish Nationalism, Republic of Turkey, Peyami Safa.*

Giriş

Yahudilerin Türklerle ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde derin bir hoşgörü ve çeşitlilik göstermiştir. Ötekilere yönelik geleneksel Türk hoşgörsünü devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu, birbirinden farklı (Sefarad, Aşkenaz, Romanyot, Karay ve Musta'ribe) Yahudi topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Yüzlerce yıl boyunca Yahudileri egemenliği altında bulunduran Osmanlılar, onların sosyal ve ekonomik açıdan güçlenmesine, kendi inançlarını ve yaşam tarzlarını özgürce ifade edebilmesine imkân tanımıştır. Entelektüel yetenekleri sayesinde Osmanlı sarayında istihdam edilen Yahudiler, imparatorluğun yıldızının parladığı dönemlerde onun ışığından fazlaca istifade etmiştir. İmparatorluğun duraklama ve gerileme dönemlerinde ise onunla koşut bir süreç yaşamış ve zamanla Rum ve Ermenilerin gerisine düşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun direniş safhalarından sonra yıkılması ve yerine onun bir devamı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Türk-Yahudi ilişkilerinde yeni bir safha başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında millet sistemine göre yönetilen ve bu sisteme bağlı olarak birtakım ayrıcalıklara sahip olan Yahudiler, bu ayrıcalıklarını cumhuriyet döneminde bir daha elde edememek üzere kaybetmiştir. Laik hedefler doğrultusunda bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudilere ve diğer etnik unsurlara gösterdiği hoşgörölü tutumu sürdürmekle beraber bir işgal ve millî mücadele tecrübesine sahip olduğundan Türk olmayanlara yönelik kuşku ve gözetleyici bir tavır takınmış ancak onlara yönelik Avrupa'da gerçekleşen antisemit yaklaşımlarda bulunmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyete geçiş sürecinin entelektüeli olan Peyami Safa hem milliyetçi ideolojisi hem de Yahudilere yönelik düşünceleri bakımından bu geçiş sürecini başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde Yahudiler hakkında yazılar yazan Peyami Safa, sahip olduğu zihinsel arka plan ve devrin siyasî gelişmeleri doğrultusunda Yahudilere yönelik eleştirel bir tavır takınmıştır. Onun bu tavrı kendi döneminde olduğu gibi Türk-Yahudi ilişkilerini anlamak açısından bugünkü akademik çalışmalar için de önemlidir. Bu çalışmada, Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşünceleri, kronolojik ve tasvirici yöntemler kullanılarak incelenecek, onun Yahudileri hangi açıdan ele aldığı ve onlara yönelik hangi eleştirileri ortaya koyduğu ve nasıl bir Yahudi imajı tasarladığı ifade edilecektir.

1. Peyami Safa'nın Zihinsel Arka planı

Peyami Safa'nın zihinsel arka planı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde yaşanan siyasî, sosyal ve ekonomik buhranların yanı sıra yabancıların ve azınlıkların sosyal ve ekonomik açıdan Türklerin önüne geçmesi ve işgal yıllarında zararlı faaliyetlerde bulunmasıyla oluşmuştur. Bu arka planın oluşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun birkaç yüzyıla uzanan negatif değişim sürecinin sonunda gerçekleşmiştir.

16. yüzyılda gücünün zirvesine ulaşan Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalılar karşısında zayıflamasına neden olacak gelişmeler yaşamış, bu gelişmeler sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Avrupalıların coğrafi keşifler yoluyla yeni ticaret yolları ve topraklar keşfetmesi, onları ekonomik açıdan zenginleştirirken 1536'da Fransa'ya, 1580'de İngiltere'ye verilen kapitülasyonlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu zaman içerisinde zayıflatacak imtiyazların önünü açmıştır. Dünyadaki gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu aleyhine gerçekleştiği, 17. yüzyıldan itibaren anlaşılmaya başlanmıştır. Devlet idaresindeki ahlâkî yozlaşma ve liyakatsiz kadroların göreve gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve ekonomik problemler yaşamasına neden olmuştur. Saray, valide sultanların, saray ağalarının ve devlet adamlarının kazanç hırslarının merkezi olurken kazanç isteklerinde onlardan geri kalmayan askerlerin disiplinsiz davranışları, Osmanlı ekonomisinin bozulmasına neden olmuş, probleme müdahale etmek isteyen devlet adamları, hedeflerini hayata geçiremeden öldürülmüştür. Yine

bu dönemde değeri düşük akçeyle maaşların ödenmesi, isyanlara neden olurken akçe değerini yükseltecek yeterli kıymetli maden ve üretim sisteminden yoksunluk, İspanya, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan getirilen sahte (kalp) paraların yaygınlaşmasına ve ekonominin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bu durumu fırsata çeviren Yahudi ve Ermeni tüccarlar, beraber hareket ettikleri devlet adamları sayesinde sahte paraları değeri yüksek olan gümüş paralarla değiştirerek fırsattan istifade etmişlerdir.¹

18. ve 19. yüzyılda önce İngiltere'de, ardından Almanya ve Fransa'da başlayan teknik gelişmeler, *Sanayi Devrimi* denilen yeni bir dönemi başlatmıştır. Hareketli mekik aleti, iplik eğirme makinesi, çırkık makinesi ve su tezgâhlı pamuk eğirme makinesinin icadıyla önce dokuma sanayisinde başlayan bu gelişmeler, istim çekici, kok fırını, delik açma makinesi, torna tezgâhları ve ham demir ve çeliği dövmede kullanılan püdlaj usulünün icat edilmesiyle demir ve çelik sanayisinde devam etmiştir. Buhar makinesinin icadıyla deniz ve demir yollarının gelişimini sağlamıştır. Bu teknik gelişmeler sayesinde üretimde ve ulaşımda hız kazanan Avrupalılar, bol miktarda ürettikleri ürünleri hızlı bir kargo sistemiyle Osmanlı topraklarına taşımış ve buradaki yerli tüccarı zor durumda bırakmıştır. Zaman içerisinde ekonomik gelirleri düşen ve Avrupa ülkelerine borçlanan Osmanlı İmparatorluğu, 1876'da borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Bu durumda alacaklarını tahsil etmek isteyen Avrupalı devletlerle görüşmeler yapılmış ve 1881'de *Düyyûn-ı Umûmiye* adlı bir kurum oluşturulmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi yabancıların ve azınlıkların hâkimiyetine girmiştir. Yabancı devletlere yapılan faiz ödemeleri, 1907'de ülke ihracatının yüzde 30'una ulaşırken madencilik alanındaki yabancı şirketlerin payı, 1910'da yüzde 65'e, azınlıklara ait şirketlerin payı yüzde 12'ye yükselmiş, Türk şirketlerinin payı yüzde 19'a gerilemiştir. Yabancılar tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun limanlarına yapılan yükleme ve boşaltmalar, 1911'de yüzde 90'a ulaşmıştır. 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşlarında, Osmanlı yönetimi altındaki Rumların Yunanistan'ın savaşı kazanması için ekonomik yardımda bulunması, yabancıların ve azınlıkların ekonomik varlıklarının sorgulanmasına neden olmuştur. 1915'teki sanayi verilerine göre, emek ve sermaye piyasasının yalnızca yüzde 15'i Türkler tarafından kontrol edilirken İstanbul, İzmir ve diğer batı Anadolu illerinde 50 veya daha fazla işçi çalıştıran 284 işyerinin sermaye hissesinin yüzde 85'i yabancıların ve azınlıkların hâkimiyetinde olmuştur.²

1922'de İstanbul'da yapılan bir araştırmada, İstanbul'daki 4267 işletmenin yalnızca 1202 tanesi Türklere ait iken bu şehirdeki ithalat ve ihracat faaliyetlerinin yüzde 4'ü, komisyonculuğun ise yüzde 3'ü Türkler tarafından gerçekleştirilmiştir. Borsadaki ticarî girişimlerin de yüzde 95'i Türk olmayanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Sigorta şirketleri, liman işletmeleri, elektrik, tünel, telefon, su, havagazı, tramvay, demiryolları, maden ve tütün hizmetleri, ayrıcalıklı yabancı şirketlerin

¹ Murat Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmajı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 116-117.

² Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmajı*, 117-125.

hâkimiyetinde olmuş ve söz konusu şirketlerde yönetici ve üst düzey memur olarak Türkler istihdam edilmemiştir. Bu şirketlerde iletişim dili olarak Türkçe yerine Fransızca tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra yabancıların ve azınlıkların yoğun bir şekilde yaşadığı Beyoğlu'nda, dükkân, mağaza, lokanta ve çeşitli eğlence yerleri yabancıların ve azınlıkların mülkiyetinde olmuştur. Bu durumla ilgili Mayıs 1922'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir yazı yayımlayan Falih Rıfka Atay, yazısında: “Cuma günleri Türk bayrağını yalnız daire direklerinde görüyoruz. Yontma taştan yahut betondan bütün bankalar, ticarethaneler, atölyeler bin bir çeşit bayraklarını Pazar günleri çekiyor ve içlerinde hiçbir Türk bayrağı yoktur. Burjuvalar? Aca-ba bu Türk sınıfı nerede?” diyerek kötü ekonomik koşullara dikkat çekerken Celal Nuri İleri: “Osmanlı İmparatorluğu kapitülasyonlarla zincirlenmişti. Beyoğlu'ndaki elçiliklerin sözü Osmanlı Hükûmeti'nden çok geçirdi”, Celal Bayar: “Öz vatanımızda sömürge ekonomisi içinde idik” diyerek Falih Rıfka ile aynı duruma dikkat çekmiştir. Bu konuda başka bir değerlendirme yapan Ahmet Emin Yalman ise Osmanlı vatandaşları içerisinde Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik fırsatlardan en fazla Yahudilerin yararlandığını ifade etmiştir. Yahudilerin bu ekonomik durumlarının dışında işgal dönemindeki tutumu, onların sadakat veya ihanetle tanımlanmalarına neden olmuştur. Avram Benaroya, Haim Nahum, Nesim Navaro, Avram Galanti ve Haim Becerano gibi Yahudiler, Anadolu'ya silah kaçırma, istihbarat ve propaganda faaliyetleriyle Türklerin yanında yer alırken bazı Yahudiler de Ermeni ve Rum cemaatleriyle ortak hareket etmiştir. Bu Yahudiler, 13 Kasım 1918'de düşman donanmasının gelişini Beyoğlu'ndaki azınlık cemaatleriyle kutlamış, yine onlarla birlikte, 8 Şubat 1919'da İstanbul'a gelen Fransız Doğu Orduları Komutanı L. F. d'Espèrey'i karşılamış ve 1921'deki Londra Konferansı'nda Türk topraklarını parçalama talebinde bulunmuştur. İzmir'in işgali sırasında ise işgal güçlerine ziyafet düzenlemiştir.³

Türklerin tarihî süreç içerisinde yabancılar ve azınlıklar karşısında gerilemesi ve bu gerilemenin sonucunda işgale uğrayarak onlardan zarar görmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına yetişmiş olan Peyami Safa'nın yabancılarla ve azınlıklara yönelik olumsuz bir zihinsel arka plan oluşturmaya neden olmuştur. Peyami Safa, gençliğinin ilk evrelerinde Düyûn-ı Umûmiye'de çalışmış, Beyoğlu'nun eğlence hayatı içerisinde yer almış ve işgal yıllarını yaşamıştır.⁴ Peyami Safa'nın zihninde önemli bir etkiye sahip olan Beyoğlu; Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin ve Levantenlerin yoğun bir şekilde yaşadığı, Türkçe yerine farklı dillerin konuşulduğu ve Türk kültürünün hâkim olmadığı bir yer olmuştur. 18. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Lady Montagu, Beyoğlu'nun bu durumunu ifade etmek için *Babil Kulesi* benzetmesini yapmıştır. Beyoğlu, yabancıların ve azınlıkların müzik, tiyatro, balo gibi eğlence mekânlarının, gösteriş için yapılan lüks alışverişlerin, ülke meselelerini umursamazlığın ve gayrimeşru taşkınlıkların yoğunlaştığı bir merkez olmuştur.⁵ Bu nedenle Beyoğlu, Tanzimat'tan bu yana yabancılaşma ve yanlış

³ Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmajı*, 125-127.

⁴ Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 68-71.

⁵ Saniye Vatandaş vd., “Batılılaşan Türkiye'nin Kadim Mekânı: Beyoğlu”, *Humanitas - Uluslararası Sosyal*

Batılılaşma ile ilişkilendirilmiştir.⁶

Beyoğlu, işgal yıllarında Türk milletine daha çok yabancılaşmış, işgale kayıtsız insanların ve işgal kuvvetlerinin bohem üssü haline gelmiştir. Bu sıralarda Beyoğlu'na sık sık giden Peyami Safa, buradaki Türk'e yabancı yaşam tarzını yakından tanımış ve işgalci askerlerin taşkınlıklarına şahit olmuştur. İşgal yıllarındaki bir yılbaşı gecesi arkadaşlarıyla birlikte Beyoğlu'na giden Peyami Safa, *Winter Palas* adlı gazinoda eğlenirken Fransız ve İngiliz askerlerinin millî marşlarını söylemeleri üzerine bunu millî gururuna yedirememiş ve *Ordumuz Etti Yemin* adlı marşı söylemiştir. O sırada Peyami Safa ve arkadaşlarına katılan Hayri adlı bir genç, Todori adlı bir Rum ile tartışmış ve Todori, Hayri'yi öldürmüştür. Bu durum Peyami Safa'nın Beyoğlu'na, işgalcilere ve Türk olmayanlara yönelik düşüncelerini derinden etkilemiştir.⁷ Peyami Safa'nın zihninde olumsuz imajlara sahip olan Beyoğlu, onun Birinci Dünya Savaşı ve İstanbul'un işgaline değindiği romanlarında olumsuz özellikleriyle yer almıştır. Peyami Safa, 1923'te yayımlanan *Sözde Kızlar* adlı romanında, kendisi gibi Düyûn-ı Umûmiye'de memur olarak çalışan Nadir karakterine yer verirken Salih, Siyret, Naciye ve Nazmiye karakterlerinin gayrimesru ilişkilerini yaşadıkları yer olarak Beyoğlu'nu göstermiş,⁸ 1924'te yayımlanan *Mahşer* adlı romanında ise Nihad karakteri üzerinden Beyoğlu'nun Türk'e mülayim gelmeyen, Türk'e, Türkiye'de Türk olduğunu unutturan bir yer olduğunu ifade etmiştir.⁹ Peyami Safa, ilk defa 1937'de tefrika edilmeye başlanan *Biz İnsanlar* adlı eserinde de işgal yıllarında Beyoğlu'nda yaşadığı hadiseyi Necati'nin dilinden ifade etmiş, ona "*İstanbul'un halis Türk mahallelerine kavuşmak için, Beyoğlu'nun vaveylalarını arkamızda bırakarak koştuk*" sözlerini söyleterek Beyoğlu'nun Türk'e yabancı olduğunu yinelemiştir.¹⁰

Peyami Safa'nın zihinsel arka planının oluşmasında bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra 18. ve 19. yüzyıldan itibaren Batı'daki Türkiyat çalışmalarına bağlı olarak gelişen Türkçülük düşüncesinin de etkisi bulunmaktadır. Joseph de Guignes'in 1757'de *Histoire Générale Des Huns, Des Turcs, Des Mogols, Et Des Autres Tartares Occidentaux* (Hunlar, Türkler, Moğollar ve Diğer Batı Tatarlarının Genel Tarihi), Arthur Lumley Davids'in 1832'de *Grammar of the Turkish Language* (Türk Dilinin Grameri) ve Arminius Vambery'in 1865'te *Reise in Mittelasien* (Orta Asya Gezileri) adlı eserleriyle Osmanlı öncesi Türk dili ve kimliği hakkında verdiği bilgiler, 1869'da Mustafa Celaledin Paşa'nın *Les Turcs anciens et modernes* (Eski ve Modern Türkler), 1873'te Ali Suavi'nin *Hîve Tarihi*, 1877'de Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani*, 1887'de Ahmed Midhat Efendi'nin *Mufassal Tarih-i Kurun-ı Cedide* adlı eserleriyle devam ettirilmiş, 1899'da Mehmet Emin Yurdakul'un *Türkçe Şiirler*, 1904'te Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*, 1910'da Ziya Gökalp'in *Turan*, 1916'da

→

Bilimler Dergisi 11/22 (2023), 449-452.

⁶ Zeynep Angın, "Peyami Safa'nın Eserlerinde "Biz " ve 'Öteki' Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *KARE* 14 (15 Aralık 2022), 23.

⁷ Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, 85.

⁸ Peyami Safa, *Sözde Kızlar* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2022), 49-61.

⁹ Peyami Safa, *Mahşer* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2023), 126.

¹⁰ Peyami Safa, *Biz İnsanlar* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2022), 231-233.

Ömer Seyfeddin'in *Yarınki Turan* adlı eserleriyle geliştirilmiştir. Balkan Savaşlarından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülüğe doğru evrilmesi ve yabancı sermayeye karşı millî ekonomi üzerinde durulması, Türkçülüğün Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte önemli bir ideoloji olarak yer edinmesini sağlamıştır.¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini yaşamış ve o dönemdeki entelektüel ve ideolojik gelişmeleri takip etmiş gençlerin önemli bir kısmı Türkçülük ülküsünü benimsemiştir.¹² Bu dönemin gençlerinden olan Peyami Safa da Türkçülüğü benimsemiş ve hayatının sonuna kadar bu düşüncesini devam ettirmiştir. Yoğunluğu zamanın şartlarına göre değişmekle birlikte onun yazılarının belirleyici özelliğini Türkçülük oluşturmuştur.

2. Peyami Safa'nın Dünya Görüşü

Peyami Safa, bir kültür milliyetçisidir. Kendisini, Türk, Müslüman ve Avrupalı olarak tanımlayan Peyami Safa, yazı hayatı boyunca, İslâm ve Türkçülüğe aykırı hiçbir yazı yazmadığını, anti-materyalist, anti-Marksist ve milliyetçi yazılar yazdığını ifade etmiştir.¹³ Peyami Safa, kendi milliyetçilik anlayışını ifade ederken millet kavramı hakkında tahliller yapmış ve onun sahip olduğu anlamlara işaret etmiştir.

Peyami Safa'ya göre, millet iki anlama sahiptir. Birincisi: siyasî ve hukukî anlamda, resmî dili, kanunları ve coğrafi sınırları ortak olan, sayıları fetihlerle çoğalıp toprak kayıplarıyla azalan ve tebaa olarak adlandırılan insanların tamamıdır. İkincisi ise sosyolojik anlamda, cemiyet müesseselerini meydana getiren bütün harsî özelliklerin ortaklığıdır. Birinci anlamda, coğrafi sınırlar içinde yaşayan halk millet iken ikinci anlamda, milletin coğrafi sınırları dışında ve yabancı bir devletin egemenliği altında yaşayan fertler de millî camia içindedir. Bu anlam farklılığı Türkçede ve Fransızcada ayırt edilmediğinden ikisine de *millet* adı verilmiştir. Fransızcada *nation* olarak ifade edilen millet sözcüğüne Almancada *nationalismus* denilmiştir. Ancak aradaki anlam farkını kavrayan Alman sosyolojisi bu farkı belirtmek için *volk* sözcüğünü kullanmıştır. Fransızca *peuple*, Türkçe *halk* sözcükleriyle ifade edilen volk sözcüğünün kan ve toprak olmak üzere iki önemli unsuru bulunmaktadır ki Fransızca ve Türkçede ifade edilen anlamlardan daha geniş bir kapsama sahiptir. Bu anlam ayrımı sayesinde Almanlar, kendi sınırları dışında ve başka devletin egemenlikleri altında yaşayan Almanları da millî menfaatleri doğrultusunda kendi millî camiasında görmüş, Südetler'de, Polonya'da ve Avusturya'da daha önce yaptığı gibi kendi soydaşlarını kendi siyasî sınırları içine almayı amaçlamıştır. Bu nedenle millet sözcüğü kullanılırken her iki anlamı da kapsayacak şekilde kullanılmalıdır. Böyle yapılmadığında, Türkiye dışında yaşayan Türklerin yabancı sayılması gerekirken Yunanistan'la yapılan mübadele politikasının da inkâr edilmesi gerekir. Halbuki Türk milleti, Osmangazi'den önce doğmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahi Türk milletinin millî sınırlarını kapsamaktan mahrum kal-

¹¹ Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmajı*, 94-98.

¹² Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları* (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012), 89.

¹³ Peyami Safa, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 234-235.

mıştır. Ayrıca Almanların volk sözcüğünü karşılamak için Türkçede kullanılacak doğru sözcük *kavim*dir. Macar Türkolog Vambery, kuzey ve doğu Türklerini anlattığı eserinin adını *Türkenvolk* koymuştur. Bu kitabın adı çevrildiğinde *Türk halkı* yerine *Türk kavmi* denilmelidir. Ancak millet, milliyet ve milliyetçilik sözcükleri Türk sosyoloji literatüründe çok fazla yerleştiği için onları değiştirmek yerine kapsayıcı anlamda kullanmak ve daha da önemlisi yarınki nesillerin severek benimseyeceği *ulus* sözcüğünü millet sözcüğüne karşı canlandırmak gerekmektedir.¹⁴

Peyami Safa, milleti tanımladıktan sonra kendi dünya görüşündeki milliyetçiliğin tanımını yapmıştır. Ona göre, milliyetçilik, milletler arasındaki ahengi yok sayan, kapalı ve dar kafalı bir bakış açısı değildir. Irkçılığa dayanmamalıdır. Ancak ırk gerçeğini de inkâr etmemelidir. Kendisinin ırkçı değil milliyetçi olduğunu söyleyen Peyami Safa, kendi milliyetçilik anlayışının Durkheim'ın, Maurras'ın ve Barres'in düşüncelerinden değil Türk köylüsünün sıtmalı göz bebeğinde uyanan millî tuğyandan, okulsuz ve kitapsız kalan Türk gencinin, ekmeksiz kalan Türk işçisinin, yolsuz, doktorsuz ve ilaçsız kalan Türk köyünün, Türk kasabasının ve Türk şehrinin istilaya uğradığı zamanların üzüntü ve öfkesinden doğduğunu ifade etmiştir.¹⁵ 20. yüzyılı bir milliyet yüzyılı olarak değerlendiren Peyami Safa, milliyet düşüncesi güçlü olanların olmayanları yenilgiye uğrattığını ifade etmiştir. Ona göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen savaşlar, ihtilâller ve ideolojik çarpışmalarda daima milliyetçilik zafer kazanmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'nda Batılı orduları yenilgiye uğratan, İtalya'da Marksist, liberal ve mason beynelmilelçileri yenilgiye uğratan, Münih'te Fransa'ya, İngiltere'ye diz çöktürüp Südetleri ele geçiren milliyet düşüncesidir.¹⁶ Bu yüzyılda Türk'e düşen görev, beynelmilelci olmak değil Türkçü olmak ve Türk'ü kurtarmaktır. Öyle ki denize biri Türk diğeri yabancı iki kişi düşse ve bunlardan sadece birini kurtarma imkânı olsa, bir Türk'ün şüphe etmeden Türk'ü kurtarması gerekmektedir.¹⁷ Ne var ki Türkiye'de milliyetçilik ve beynelmilelçilik kavramlarını yanlış yorumlayarak mason üstadı Mim Kemâl gibi masonlukla Türk milliyetçiliğini yan yana getirenler bulunmaktadır. Milliyetçilik, beynelmilelçilik ve insaniyetçilik başka kavramlardır. Milliyetçi bir kişinin beynelmilelci veya insaniyetçi olması düşünülemez. Bunun yanı sıra milliyetçilik sözcüğüne mason camiası ifadesi de eklenemez. Zira milliyetçi Türk'ün yalnız bir camiası vardır. O da Türk camiasıdır.¹⁸

3. Peyami Safa'nın Yahudiler Hakkındaki Düşünceleri

Peyami Safa'nın dünya görüşünde Yahudiler, genellikle Türklük ve Türkçe açısından ele alınmıştır. Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşünceleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde elde edilen tecrübelerin yanı sıra 1930-1960 yılları arasında dünyanın değişen koşullarından da

¹⁴ Peyami Safa, *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm* (İstanbul: Boğaziçi Yayınlar, 2003), 57-59.

¹⁵ Peyami Safa, *Eğitim, Gençlik, Üniversite* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 186-191.

¹⁶ Safa, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, 192-193.

¹⁷ Safa, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, 77.

¹⁸ Peyami Safa, "Memleket İkiye mi Ayrılıyor?", *Son Posta* (11 Teşrinievvel 1931), 3.

etkilenmiştir. Peyami Safa, ilk yazılarında Yahudilere yönelik pozitif bir tavır benimsemiştir. Nazi propagandalarının Türkiye’de henüz etkili olmadığı sıralarda Yahudilerin dünya milletleri arasındaki erdemlerinden ve dünya kültür mirasına katkılarından bahseden Peyami Safa, Nazi propagandalarının etkili olmaya başladığı, Türklük ve Türkçe hassasiyetinin önemli bir ülke meselesine dönüştüğü sıralarda Yahudilere yönelik pozitif tavrını değiştirerek eleştirel bir tavır takınmıştır.

Peyami Safa, bu bağlamda ilk yazısını 3 Nisan 1933’te Cumhuriyet gazetesinde “*Serseri Yahudi*” başlığıyla yayımlamıştır. Yazısında, Hitler’i eleştirerek Yahudilerin erdemlerine değinen Peyami Safa, onların dünyanın en beynelmil ve beşerî tipi olduğunu, yaşadığı her ülkenin şartlarına kolayca uyum sağlayarak kendisini sevenleri oksijen gibi ferahlattığını, sevmeyenleri ise klor gibi sersemlettiğini ifade etmiştir. Peyami Safa’ya göre, Yahudiler, fizik alanında Einstein ve müzik alanında Mendelssohn ile dünyaya damgasını vurmuş, Marx ile sermayeyi temelinden sarsmış, Rothschild ile sermayeye hâkim olmuş, Freud ve Bergson ile 20. yüzyılın en büyük düşünürlerini yetiştirmiştir. Yahudileri dünyadaki en insanî ve barış yanlısı kavim olarak tanımlayan Peyami Safa, Hitler’in onlara haksızlık yaptığını düşünmüştür. Peyami Safa, Hitler’in Yahudileri Versay Antlaşması’ndan sorumlu tutmaması gerektiğini belirttikten sonra onu Versay çarmihına gerenlerin Yahudiler olmadığını, onlara boykot uygulaması hâlinde bu durumun onu korkak ve cimri olarak ünlenen Yahudilerden daha korkak ve cimri yapacağını ancak bu ünün hem Yahudiler hem de onun için haksızlık olacağını ifade etmiştir.¹⁹

Peyami Safa, bu düşüncelerinin devamı niteliğinde, 12 Nisan’da Yedigün dergisinde “*Yahudi’nin Suçu Ne?*” başlıklı yazısını yayımlamıştır. Bu yazısında da Yahudilere yönelik pozitif tavrını sürdüren Peyami Safa, yazısına, o zamana kadar Yahudiler hakkında söylenen olumsuz nitelermelere değinerek başlamıştır. Peyami Safa’ya göre, Yahudiler, “*pis Yahudi, hain çift, korkak bezirgân ve cimri Musevi*” nitelermeleriyle anılmıştır. Yahudiler hakkındaki olumsuz nitelermeleri vurgulamak isteyen insanlar, birbirine “*ne kadar hainsin!*” anlamında “*kanında çiftlik var mı?*” ve “*para verirken elleri titremek*” anlamında “*Yahudi misin be mübarek?*” diyerek hitap etmişlerdir. Aslında, bu durum sadece Türk toplumuna özgü değildir. Dünya genelinde de Yahudiler, “*cimri, pis, ürkek, hain ve muzip*” nitelermeleriyle anılmıştır. Yahudiler hakkındaki bu olumsuz nitelermelerin doğru olmadığını söyleyen Peyami Safa, “*Almanya’da Hitler’in kırbaçlayıp haşladığı Yahudiler mi haindir? Almanya’da malları boykot edilen Yahudiler mi para canlıdır? Her yerde ezilip, hırpalanan, tartaklanan Yahudi’nin suçu nedir?*” sorularını sorarak gerçekte Yahudilerin cimri, korkak ve hain değil malı elinden alınan, korkutan ve ihanete uğrayan olduğunu ve durum böyle iken onların neden genel bir kinin hedefi haline geldiğini sorgulamıştır. Yahudileri, en beynelmil ve en insanî kavmin evlatları olarak tanımlayan Peyami Safa, onların her dili konuşup her telden çalan ve her milletin yüzüne gülen, “*kimdensin?*” sorusuna “*hepinizdenim*” yanıtını veren, hiçbir milliyetin kabına sığmayan insanlar olduklarını ve suçlarının da sadece insan olmak olduğunu ifade

¹⁹ Peyami Safa, “Serseri Yahudi”, *Cumhuriyet* (03 Nisan 1933), 3.

etmiştir.²⁰

Peyami Safa'nın Yahudilere yönelik tavrı, Almanya'nın Avrupa'da tansiyonu yükselttiği ve Türkiye'de Türkçe konuşma meselesinin gündemi meşgul ettiği sıralarda değişmiştir. 2 Mart 1937'de Cumhuriyet gazetesinde "*Beklediğimiz Yasak*" başlıklı bir yazı yayımlayan Peyami Safa, Tekirdağ ve Bursa belediyelerinin kamusal alanda Türkçeden başka bir dil konuşulmamasına dair aldığı kararı memnuniyetle karşılamış, bu durumun kamusal alanda yoğun bir şekilde Fransızca konuşan Yahudilere yönelik önemli bir tedbir olduğunu ifade etmiştir.²¹ Peyami Safa, Türkçe konusundaki hassasiyetini Cumhuriyet gazetesinde 8 Nisan 1937'de yayımlanan "*Düetto*" başlıklı yazısında da devam ettirmiştir. Peyami Safa, tramvayda seyahat ederken iki Yahudi'nin Türkçe yerine Fransızca konuştuklarına denk gelmiş ve bu durumdan duyduğu rahatsızlığı yüz ifadesiyle aktarmıştır. Bu rahatsızlığı fark eden Yahudilerden biri, Fransızca konuşmayı bırakarak konuşmasına Türkçe devam etmiş ve arkadaşına da Türkçe cevaplar vermiştir. Onların bu tavrını yadırgayan Peyami Safa, Yahudilerin dil konusunda ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Ona göre, bir tarafta, ısrarla yabancı dil konuşmaya devam eden Yahudiler vardır. Diğer tarafta ise Türklerin uyarıcı bakışlarının etkisiyle yabancı dil konuşmayı bırakıp Türkçe konuşmaya başlayan Yahudiler vardır. Türk olmanın az veya çok miktar ve mertebeleri olduğundan birinci gruptaki Yahudiler "*Az Türk Yahudiler*", ikinci gruptaki Yahudiler ise "*Çok Türk Yahudiler*" olarak adlandırılabilir. Nüfus cüzdanına "*Türk*" sözcüğünün yazılmasıyla başlayan Türklüğün çıkılması gereken pek çok basamağı vardır. Azınlıklar arasında bu basamakların değişik seviyelerinde olanlar vardır. Ancak onlar arasında "*En Türk Olanlar*" çok azdır.²² Peyami Safa, bu yazısında Fransızca konuşan Yahudileri konu etmiş olsa da o dönemde, Yahudiler arasında Fransızca dışında Ladino denilen Yahudi İspanyolcası da konuşulmuştur.²³ Peyami Safa, Yahudilerin konuştuğu bu dili, 1931'de yayımlanan *Ecnebi Kadın* adlı hikâyesinde dile getirmiş, az Türkçe bilen ecnebi bir kadına İspanyolca tercümanlık yapan bir Yahudi kadından bahsetmiştir.²⁴

12 Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesi, Yahudi göçü meselesini gündeme getirmiştir. Bu konuyu yakından takip eden Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesinde 16 Mart 1938'de yayımlanan "*Yahudiler Ne Olacak?*" başlıklı yazısında, dünyada giderek karmaşık bir problem hâline gelen Yahudi meselesini ele almıştır. Peyami Safa, bu yazısında, dünyanın en eski zamanlarından beri çözülememiş ve gündemi meşgul etmeye devam etmiş tek meselenin Yahudi meselesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu çözümsüz mesele, onları siyasî haklardan mahrum edip ekonomik faaliyetlerde kısıtlayan Almanya'nın Avusturya'yı işgalin-

²⁰ Peyami Safa, "Yahudi'nin Suçu Ne?", *Yedigün* 1/5 (1933), 3.

²¹ Peyami Safa, "Beklediğimiz Yasak", *Cumhuriyet* (02 Mart 1937), 3.

²² Peyami Safa, "Düetto", *Cumhuriyet* (08 Nisan 1937), 3.

²³ Karen Gerson Şarhon, "Judeo-Espanyol/Ladino: Türkiye Yahudilerinin Dili", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Edebiyat Kültür ve Sanat*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), 7/123.

²⁴ Peyami Safa, *Siz Bir Alçaksınız! Hikâyeler*, ed. Seval Şahin - Esin Hamamcı (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2022), 90-91.

den sonra Balkanlarda ve Avrupa'da yeniden gündeme gelmiştir. Baskıyla geçen tarihleri boyunca, çiftçilik yerine ticaretle uğraşan Yahudiler, Avrupa'da sanayi faaliyetlerinin gelişme gösterdiği bölgelere yoğunlaşmıştır. Yahudiler, Lehistan, Macaristan, Romanya ve Avusturya gibi ülkelerde, güçlü bir ekonomik yapıya ulaştığından söz konusu ülkelerin tedbirleriyle karşılaşmıştır. Korkulu ve kuruntulu bir karaktere sahip olan Yahudiler, bu özellikleri nedeniyle aralarında yaşadıkları toplumlara karşı sinsi bir mücadeleye girişerek önemli alanlarda ilerlemeler kaydetmiş ve sahip olduğu intikam hırsıyla diğer milletleri zor durumda bırakacak işler yapmıştır. Peyami Safa, Yahudiler hakkında bu tespitleri yaptıktan sonra İtalya Başbakanı Mussolini'nin Yahudilere yurt bulunması gerektiğini, fakat bu yurdun yetmiş milyon Arap'ın millî davası karşısında Filistin olamayacağını söylediğini ifade etmiş ve bu yurdun Filistin değilse neresi olacağını sormuştur. Yazının son kısımlarında sorularına devam eden Peyami Safa, yakın geleceğin, huzursuz olan ve başkalarına da huzur vermeyen bu kavmi göçe zorlayıp zorlamayacağını, göçe zorlarsa Yahudi vatanının neresi olacağını, zorlamazsa dünyada yaygınlaşan millî gelişmeler karşısında onların durumunun ne olacağını sormuş ve ilk çağlardan bu yana cevapsız kalan soruların bunlar olduğunu ifade etmiştir.²⁵

Peyami Safa, bu yazıdan kısa süre sonra Cumhuriyet gazetesinde, 23 Mart'ta yayımlanan "*Avusturyanın Mezarı Önünde*" başlıklı başka bir yazısında, Yahudiler hakkındaki düşüncelerini daha da belirginleştirmiş ve kendi durduğu noktayı ortaya koymuştur. Peyami Safa'ya göre, Avusturya'nın işgaline onun tüm dostları üzülürken Almanlarla birlikte Avusturyalılar sevinmiştir. Öyle ki Viyana'ya giren Alman askerleri, Avusturyalılar tarafından sevinçle karşılanmış, onların boyunlarına sarılarak göğüslerine çiçek takılmış, ceplerine sigara ile şeker doldurulmuştur. Durumun böyle olması bir zaruret olduğundan Avusturyalıların yaşayabilmesi için Avusturya ölmüştür. Avusturya küçük bir siyasî heyula iken Avusturyalılar büyük bir millettir. Yarım yüzyıl boyunca Balkanlarda katliamlar yapan çeteleri silahlandıran, Bosna-Hersek'i işgal edip Türklerin meşrutiyet sevincini yarım bırakan Avusturya, başkenti Viyana'ya Türk bayrağını ayakları altına alan bir heykel dik-tirmiştir. Hitler'in bu mel'un heykeli yıktıracağı ümit edilmelidir. Bunun yanı sıra birkaç sene evvel Viyana bozgununun 250. yıl dönümü vesilesiyle Türklere kin ve nefret duyan Avusturya, yakın zamanlarda da Türklerin aleyhine Cenevre Milletler Cemiyeti'nin konsey salonuna çirkin bir levha astırmıştır. Avusturya'nın Türkler aleyhine yaptıkları ortadayken Türkiye'deki bazı kişiler Avusturya için gozyaşı dökerek üzüntülerini dile getirmektedir. Bu tarihî gerçekleri göz ardı edenler ya Yahudi kırmaları ya da savundukları ideolojilerin artık iflas etmekte olduğunu gören kişilerdir. Halbuki 12 Mart 1938'de, tarihî Türk düşmanlıklarından biri daha Avusturya ile beraber dünyanın en "*şerefsiz*" mezarlarından birine girmiştir. Bu mezarın önünde şapka çıkarmak Türk'ün medenî bir görevi olduğu kadar onun için bir damla gozyaşı dökmek de Türk'ün millî bir borcudur.²⁶

Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesinde 23 Temmuz 1938'de yayımlanan "*İki*

²⁵ Peyami Safa, "Yahudiler Ne Olacak?", *Cumhuriyet* (16 Mart 1938), 3.

²⁶ Peyami Safa, "Avusturyanın Mezarı Önünde", *Cumhuriyet* (23 Mart 1938), 3.

Cins Yahudi" başlıklı yazısında, Yahudilere yönelik eleştirilerini arttırmış ve daha önce dil konusunda yaptığı gibi eylem konusunda da Yahudileri ikiye ayırmıştır. Peyami Safa'ya göre, Türk inkılâbı bir ırk esası üzerine kurulmadığından Türkiye'de bir Yahudi düşmanlığı olması mümkün değildir. Durum böyle olduğundan Yahudiler de Türk adı ve bayrağı altında yaşayan diğer etnik unsurlar gibi Türk'tür. Kendileri de Türk olduklarını ifade etmektedir. Fakat bu durum, onların gerçekten Türk olmaları için yeterli değildir. Yahudileri, "*Türk Yahudi*" ve "*Yahudi Yahudi*" olarak ikiye ayıran Peyami Safa'ya göre, Türk Yahudi, yüzyıllar boyunca, Türk kültür ve vicdanıyla kaynaşan, aralarında dostlarımız bulunan, kendimizden ayırmadığımız Yahudilerdir. Yahudi Yahudi ise kendilerini Türklerden ayıran, Türkçe ve Fransızca konuşuyor görünse de gerçekte Yahudice konuşan ve Yahudice yaşayan Yahudi'dir. Türk'üm ve Müslümanım dese de iliklerine kadar Türk düşmanıdır. İzmir işgal edildiğinde, "*eski devirler geçti*" diyerek Türklere bağırın Yahudi izciler Yahudi Yahudi olanlardır. Yine bu sıralarda "*yaşasın!*" diye bağırıp "*kim yaşasın?*" diye soranlara "*daha belli değil*" yanıtını verenler de Yahudi Yahudi olanlardır. Belli değil yanıtını veren bu Yahudiler için belli olan, koynuna girdiği milletleri sarı çıyan gibi sokan Yahudiliktir. Türkler ile kaynaşan ve dost olan Musevî vatandaşlara değil Türk millî davasına karşı gizli Yahudilik davası güderek Türk milletine düşman olan Yahudilere düşman olduklarını ifade eden Peyami Safa, bu tavırlarının sadece Türk'e düşmanlık eden Yahudiler için değil herkes için hatta Türkler için de geçerli olduğunu söylemiş ve millî balyozun gerektiğinde onların da başına ineceğini söylemiştir.²⁷

Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesinde, 7 İkinciteşrin 1938'de, yayımlanan "*Almanya'da ve Filistin'de Yahudi*" başlıklı yazısında, Yahudi meselesi üzerinden Almanya'ya olan desteğini arttırmıştır. Yazısına, Almanya'nın Yahudilere yönelik tutumu hakkındaki yaygın söylentilere yer vererek başlayan Peyami Safa, Almanya'ya seyahat edenlerin pasaport kontrolü sırasında zor durumda kalacak şekilde soruşturulduğu, yabancılara ve Yahudilere yönelik baskı ve takip olduğu, Almancadan başka bir dil konuşulmasına müsaade edilmediği, Yahudilerin köpeklerle eş tutulduğu, yakalara Yahudi olunmadığını belirten rozet takılması gerektiği, lokantalarda yemek kıtlığı ve pahalılığı olduğu ve bunu aşmak için de zengin veya Hitler'e yakın olmak gerektiği yönündeki söylentilerin yalan olduğunu ifade etmektedir. Münih ve Berlin'e yaptığı seyahatlerdeki izlenimlerinden hareket eden Peyami Safa, Almanya'da, Almanya'ya seyahatleri zora sokacak, seyahat edenleri sıkıntıda bırakacak güvenlik tedbiri olmadığını ifade etmiştir. Peyami Safa'ya göre, Almanya'da herkes istediği yerde, istediği dilde yüksek sesle konuşabilir. Hatta Almanlara en sevmedikleri dil zannedilen Fransızcayla hitap edilse dahi bilenler cevap verirken bilmeyenler dostlukla karşılık verir. Almanya'da ne Yahudiler ne de başka herhangi bir yabancı hakarete uğramadığı gibi boykota rağmen Yahudilere ait iş yerleri çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmektedir. Almanlar bile iyi ürün sattıkları için bu iş yerlerini tercih etmektedir. Bundan dolayı Yahudiler, Almanya'da yaşamaya ve kazanmaya devam etmektedir. Almanların taarruzlarda başarı-

²⁷ Peyami Safa, "İki Cins Yahudi", *Cumhuriyet* (23 Temmuz 1938), 3.

ları kadar başsız, kralsız, ordusuz, teşkilatsız Yahudilerin pasif direnişleri ve Viyana ve Berlin'deki ticarî başarıları da hayranlık uyandıracak niteliktedir. Bunun sebebi Yahudileri, yirmi beş asır boyunca baskı ve zulme karşı uyanık ve dirençli tutan Eski Ahit'tir. Yahudiler, Eski Ahit'i yaratmamıştır. Eski Ahit, Yahudileri yaratmıştır.

Peyami Safa, kendisi açısından yanlış gördüğü söylentilere açıklama getirdikten sonra Filistin meselesine yönelmiştir. Ona göre, Filistin'de Yahudiler, Araplar ve İngilizler arasındaki mücadele, uluslararası bir problem hâline gelmek üzeredir. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması düşüncesini ortaya atmıştır. Eski Fransız Başvekili Tardieu, bu düşünceye Fransa'nın da katkı sağlaması için aracılık etmiştir. Tardieu, yazısında, İngiltere'nin Arap milliyetçiliğinin bugünkü şiddetiyle ortaya çıkacağını kestiremediğini, Filistin'deki Yahudi nüfusunun 1918'de elli bin, 1938'de ise beş yüz bin olduğunu, onların girişimleriyle tarımsal üretimin iki, üç kat arttığını ifade etmiştir. Bu anlaşmazlıkta başta İngiltere olmak üzere tüm Hristiyan devletler rol almak istemektedir. Ancak bu anlaşmazlıkta Yahudileri yöneten ve zamanımızın birçok kral ve devlet adamından daha kudretli bir ölü vardır ki o da Musa'dır. Musa'nın kavmi azap çekmeye devam ederken kendi davasını öne çıkarmaya ve dünyayı kendi meselesiyle meşgul etmeye devam etmektedir.²⁸

Peyami Safa, bu yazıyı yazdıktan kısa süre sonra Almanya'da, onu haksız çıkaracak önemli bir gelişme yaşanmıştır. 9 Kasım 1938'de Yahudilere yönelik *Kristal Gece* (Kristallnacht) olarak adlandırılan bir şiddet olayı yaşanmıştır. 9 Kasım 1938'de Herschel Grynszpan adlı bir Yahudi'nin Paris'te bir Alman diplomatı öldürmesi, birikmiş olan Alman öfkесinin Yahudilere yönlendirilmesine neden olmuştur. Nazilerin organize ettiği öfkeli kalabalıklar, Yahudilere ait iş yerlerine ve sinagoglara saldırmıştır.²⁹ Olaylar sırasında, yüz Yahudi öldürülmüş, binden fazla sinagog ve yedi binden fazla iş yeri tahrip edilmiştir.³⁰

27 Ocak 1940'ta ülke içindeki ekonomik istikrarı sağlamak ve vurgunculuğu ortadan kaldırmak amacıyla *Millî Korunma Kanunu* çıkarılmıştır. Bu kanun çıkarıldıktan sonra basında, Yahudileri karaborsacılık ve vurgunculukla suçlayan haberler yayımlanmıştır. Peyami Safa da bu gündem doğrultusunda haksız kazanç elde eden Yahudileri eleştiren bir yazı kaleme almıştır.³¹ Peyami Safa, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde, 29 Birincikânun 1940'ta, yayımlanan "*Lord Kimlere Derler?*" başlıklı yazısında, Yahudilerin haksız kazanç elde etmeleri üzerinde durmuştur. Peyami Safa'ya göre, yedi liralık ayakkabıyı yirmi yedi liraya satan mağaza sahiplerine, iki kuruluşluk mandalınayı yedi kuruşa satan manavlara, fiyatları kontrol eden muhterir kodamanlara, Balat'ta doğup Galata'da büyüyen, Tokatlıyan'da yiyip Parkotel'de eğlenen, Suadiye, Büyükkada, Kalamış ve Moda'da kalabalığın ekseriyetini

²⁸ Peyami Safa, "Almanya'da ve Filistinde Yahudi", *Cumhuriyet* (7 İkcinceşrin 1938), 3.

²⁹ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev. F. Orman (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001), 563.

³⁰ Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism* (New York: Infobase Publishing, 2006), 281.

³¹ Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmaji*, 152.

oluşturan Salomonlara, Levilere, Mişonlara, vurgunculara, on beş günde çatlayan yol yapan müteahhitlere ve iki apartmandan fazlasına sahip olanlara halk tarafından lord denir. Halk, kendi cebini doldurup zenginleşen kişilere “herif lord oldu” der. Manav Mustafa'nın lordluğu ile kumaşçı Salomon'un lordluğu buna örnektir ve bu ünvan feodalite ünvanlarından daha güçlüdür.³²

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Türkiye'yi yanına çekmek isteyen Almanya, Büyükelçisi Franz von Papen aracılığıyla Türkiye'de Alman çıkarlarını savunacak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Papen, 22 Ağustos 1940'ta Almanya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda, Halet Çelebi, İsmail Habip, Celaleddin Ezine ve Peyami Safa'nın da yazarları arasında olacağı *Gün* adlı bir gazete çıkarılacağını ve gazetede Almanya dostluğu ile Türk milliyetçiliğinin benimseneceğini, bunun için de dört-beş bin liraya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Papen'in isteğinin kabul edildiği, 8 Nisan 1941 tarihli telgrafla bildirilmiş ve gazete 30 Mayıs 1941'de yayın hayatına başlamıştır. Peyami Safa'nın bu sıralarda Almanlarla olan yakınlığına değinen dönme kökenli Sabiha Sertel, Haziran 1941'de, Almanların girdikleri ülkelerde, Yahudilere ve diğer halklara yaptıkları zulmü eleştiren bir yazı yazdığını, ancak Peyami Safa başta olmak üzere Cumhuriyet gazetesinde aleyhine kampanya başlatıldığını, isimsiz yazılar yazması nedeniyle Peyami Safa'nın yazılının hukukî sorumluluğundan kurtulduğunu ifade etmiştir.³³

1941-1942'de Almanların kazandığı başarılar, Papen ile bağlantılı olan Turancıları hareketlendirmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerece, gayri resmi yollardan Turancılığa duydukları ilgiyi Almanya'ya iletmiştir.³⁴ Alman yanlılığına yönelik bu müsait ortam, Peyami Safa'nın yazılarına da yansımıştır. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde, 18 Temmuz 1942'de “*Zaferin Şartları*” başlıklı yazısını yayımlayan Peyami Safa, mihver devletlerin savaşta kaydettiği ilerlemelere değinerek fırsatı değerlendirmelerse Yahudilerin bile müttefikleri zafere ulaştıramayacağını ifade etmiştir. Müttefikler tarafında mı yoksa mihver tarafında mı olduğunu yazıda tam olarak belirtmeyen Peyami Safa'ya göre, müttefik devletler savaşın cephelerden başka bir yerde kazanılamayacağını bilmektedir. Japonya, kazandığı zaferlerden sonra Çin'in değişik bölgelerine vurduğu fiskelerle eğlenmektedir. Almanya ise müttefikleriyle birlikte Bolşeviklere geri dönülmez bir şekilde saldırmıştır. Uzun zamandan beri silah yığınağı yapan Amerika ve Büyük Britanya için karşı saldırı fırsatı doğmuştur. Onlar, başarılı olmak istiyorlarsa bu silah ve ordularla Almanya, Japonya ve İtalya'ya saldırmalıdır. Onların bu saldırıları gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği bilinmemektedir ancak bilinen bir şey vardır ki zaferi “*muhayyel V ordusu*” veya ondan “*daha muhayyel Yahudi ordusu*” kazanamayacaktır. Peyami Safa'nın muhayyel V ordusu ile o sıralarda kurulmuş olan Sovyet 5. Tank Ordusu'nu mu ve ondan daha muhayyel Yahudi ordusu ile de müttefikler safında savaşan Yahudi askerleri

³² Peyami Safa, “Lord Kimlere Derler?”, *Tasvir-i Efkâr* (29 Birincikânun 1940), 3.

³³ Korhan Atay, *Serteller* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 26-27.

³⁴ Corry Guttstadt, *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*, çev. Atilla Dirim (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 120.

mi kastettiği yoksa başka bir bilgiye mi işaret ettiği tam olarak belli değildir. Ancak yine de yazıdaki “*mihver muzaffer ola ola mı yenilecek? Demokrasiler mağlup ola ola mı galip gelecekler?*” ifadesinden sonra müttefiklerin başarılı olmaları için uygun zamanda saldırımları gerektiğini belirtmesi, yazının sonundaki ifadelerinin müttefiklere yönelik bir eleştiri olduğunu düşündürmektedir.³⁵ Peyami Safa, bu yazının devamını aynı gazetede 29 Temmuz’da “*Zaman ve Mekân*” başlığıyla yayımlamıştır. Peyami Safa, yazısında, savaşın mihver kuvvetleri lehine ilerlediğini söyledikten sonra “*muhayyel V ordusu*” ve ondan daha “*muhayyel Yahudi ordusu*” ile neyi kastettiğini çok açık olmasa da ifade etmiştir. Ona göre, Anglo-Sakson gazeteleri artık İngiltere ve Amerika’dan V markalı ordular ya da Yahudilerden oluşacak ordular istememelidir. Bu çare olmayacaktır. Çünkü durum bir zaman ve mekân kazanma durumu değildir. Durum, savaşı kazanmanın imkânını bulmaktır.³⁶

Peyami Safa, Çınaraltı dergisinde 5 Eylül 1942’de yayımlanan “*Canavar ve Kahraman*” başlıklı yazısında, İkinci Dünya Savaşı üzerinden Yahudileri eleştirmeye devam etmiştir. Peyami Safa’ya göre, “*İsterik Yahudi Karısı*” savaş sırasında, uzun tırnaklarıyla saçlarını yolarak “*Medeniyet yıkılıyor, insanlık mahvoluyor, bu ne barbarlık, bu ne canavarlık!*” diyerek bağırmaktadır. Savaş öncesi dönemde İngiltere, Fransa ve Amerika’da çok sayıda barış esrarkeşi yetiştirip Fransa’nın çökmesine sebep olan bu Yahudi propagandasını Türklerden de duymak üzüntü vericidir. Savaşın bir canavarlık olduğu ve medeniyeti yıktığını söylemeye hiçbir Türk’ün izni yoktur. Çünkü bundan tarihi fetihlerle dolup taşan Türk’ün canavar olduğu ve medeniyeti yıktığı düşüncesi ortaya çıkar. Oysa gerçek canavarlık, bir ülkeyi barış hayalleri içinde yüzdürerek savaşa sokmaktır.³⁷

İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik bunalım, ülke içinde enflasyonun yükselmesine ve karaborsacılığın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu sıralarda ülkedeki ithalat faaliyetlerinin önemli bir kısmının yabancıların ve azınlıkların kontrolünde olması, kıtlık çekilen ve fiyat artışı yaşanan ürünlerin de ithal ürünler olması, onları devletin hedefi hâline getirmiştir. Yabancıların ve azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden beri devam ettirdikleri bu üstünlüğü kırmak ve piyasada Türklerin hâkimiyetini sağlamak amacıyla 11 Kasım 1942’de *Varlık Vergisi Kanunu* çıkarılmıştır.³⁸ Varlık Vergisi Kanunu’nu memnuniyetle karşılayan Peyami Safa, 23 İlkânun 1942’de *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan “*Dönmek Yok!*” başlıklı yazısıyla kanuna tam destek vermiştir. Peyami Safa, yazısında, Varlık Vergisi’nin haklılığını vurgulamış, memleketin birtakım evlatlarının asırlardan beri cephede can verirken cephe gerisinde ticaretten başka işi olmayanların Varlık Vergisi hakkındaki itirazlarının dikkate alınmayacağını ve bunlar arasında yalan tezgâhını devreye sokanların yüzlerindeki hiyanet maskesini indirmenin tam zamanı olduğunu ifade etmiştir.³⁹

³⁵ Peyami Safa, “*Zaferin Şartları*”, *Tasvir-i Efkâr* (18 Temmuz 1942), 1.

³⁶ Peyami Safa, “*Zaman ve Mekân*”, *Tasvir-i Efkâr* (29 Temmuz 1942), 1.

³⁷ Peyami Safa, *20. Asır Avrupa ve Biz* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 138-140.

³⁸ Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmaji*, 159-161.

³⁹ Peyami Safa, “*Dönmek Yok!*”, *Tasvir-i Efkâr* (23 İlkânun 1942), 1-2.

Peyami Safa, bu yazısının devamı niteliğinde, 29 İllkânun 1942'de Tasvir-i Efkâr gazetesinde "Azlıkların Cenneti" adlı yazıyı yayımlayarak Yahudileri ve diğer azınlıkları hem ekonomik varlıkları hem de Türkçe konuşmalarını üzerinden eleştirmiştir. Peyami Safa'ya göre, Türkiye'de azınlıklar, cennet hayatı yaşarken Türkiye dışındaki Türkler, sosyal ve ekonomik bakımdan cehennem hayatı yaşamaktadır. Bir Balkan ülkesinde yaşayan yaşlı bir Türk'ün bütün serveti ve çiftlikleri elinden alınarak oğlu öldürülmüştür. Bu türden kötü olaylar kitap ciltlerini dolduracak kadar çoktur. Türkler ne toprağın üstünde ne de altında rahat bırakılmış, mezarları delinmiş, kemikleri ezilmiştir. Yurtdışındaki Türkler bunları yaşarken yurt içindeki azınlıklar, refah ve huzur içinde yaşamaktadır. Onlar, Türklerin başlarına gelenleri görmüş olsaydı hemen kiliseye koşup Türkiye'de yaşadığı için Hristos'a (İsa Mesih'e) defalarca şükredip haç çıkarırlardı. Türkiye, yirmi seneden beri Türklerle azınlıklar arasında hiçbir ayırım yapmadığından azınlıklar alabildiğine zenginleşmiştir. Öyle ki İstanbul Boğazı'nın azınlıklarla dolu Rumeli kıyısı bir mamure iken Türklerle dolu Anadolu kıyısı bir harabedir. İstanbul'daki zengin mahalle ve apartmanlar, Suadiye'deki plaj ve gazonlar, Büyükada'da yat kulübü ve oteller ile Yalova'da Otel Termal'in yüzde 80'i azınlıklarla dolup taşmaktadır. Dünyanın hiçbir büyük şehrinde böyle bir zenginlik ve bahtiyarlık yoktur. Azınlıklar sadece ekonomik varlıklarıyla değil dilleriyle de Türklerden ayrılmaktadır. Mecbur kalmadıkça Türkçe öğrenmeyen azınlıklar, Türkçe bilse bile konuşmamaktadır. Ne Balkanlardaki ne Avrupa'daki ne de Amerika'daki azınlıklar Türkiye'deki azınlıkların sahip olduğu özgürlüğe sahiptir. Fransızca bilmeyen bir Yahudi, Paris'in en kozmopolit semtinde bile yaşayamaz ve onun yanlış ve çarpık konuşması affedilmez. Bu nedenle bütün bu örnekler göstermektedir ki Türkiye bir azınlıklar cennetidir.⁴⁰

1942-1943'de Almanya ile ilişkilerini onların işlerini kolaylaştıracak şekilde sürdüren Türkiye, 1944'ün yaz aylarından itibaren savaşın Almanya'nın aleyhine sonuçlanacağını belli olmasıyla birlikte tavrını değiştirmiş ve Almanya ile ilişkilerini kesmiştir.⁴¹ Aynı yılın sonlarına doğru, 4 Aralık 1944'te, Ankara'daki ABD ataşesi tarafından ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın istihbarat birimine "Türk Basınına Etkilemek İsteyen Almanların Gayretleri" içerikli bir rapor sunulmuştur. Raporla, Almanlarla bağlantılı olan yayın organlarına ve yazarlara yer verilmiştir. O sıralarda Tasvir-i Efkâr'da yazılar yazan Peyami Safa'nın da konu edildiği raporda, ondan "Fena halde içki içen bir dejenere. Ayık olduğu zaman iyi yazar. Almanlar onu sadece maşa bağlamışlardı. Seiler (Alman Basın Ataşesi Julius Seiler) kendisine ayda 1500 lira öderdi." şeklinde bahsedilmiştir.⁴²

Peyami Safa, İkinci Dünya Savaşı'nın dünya gündemini terk etmesinden sonra da Yahudilere yönelik eleştirilerini devam ettirmiştir. 14 Ekim 1945'te Tasvir gazetesinde yayımlanan "Yalman Ne Demek?" başlıklı yazısında, dönme kökenli

⁴⁰ Peyami Safa, "Azlıkların Cenneti", *Tasvir-i Efkâr* (29 İllkânun 1942), 1-2.

⁴¹ Guttstadt, *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*, 122-123.

⁴² Rifat N. Bali, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Nazilerin Türk Basınına Etkileme Çabaları", *Toplumsal Tarih* 152 (2006), 27.

Ahmet Emin Yalman'a, soyadının Türkçede karşılığı olmadığını, bu soyadının İbrance mi yoksa İspanyolca mı olduğunu⁴³ soran Peyami Safa yine aynı gazetede 28 Ekim 1945'te yayımlanan "Ne Vatani?" başlıklı yazısında, onun vatanının Ermeni vatani mi yoksa Yahudi vatani mi olduğunu sormuş, Sertellere Rusya'dan takdir sesleri geldiği gibi ona da Erivan'dan ya da Filistin'den şükran nidaları geleceğini ifade etmiştir.⁴⁴

Peyami Safa, Büyük Doğu dergisinde 21 Aralık 1945'te yayımlanan "Türk Olmak Şartı" başlıklı yazısında ise Ahmet Emin Yalman'a yönelik eleştirilerini arttırmıştır. Peyami Safa'ya göre, Türklük, Türkiye'de, özellikle kozmopolit olarak bilinen İstanbul gibi şehirlerde, imparatorluk artığı "vatandaş bozuntularının" sadece tenine değil diline de nüfuz edememiştir. Türkiye'de hâlâ Türkçe bilmemekte, bilse bile konuşmamakta ısrar eden anayasa Türkleri mevcuttur. Halbuki İngiltere'de İngilizce bilmeyen bir İngiliz'in yaşaması, onun Atlantik sularının dibinde ateş yakmasından daha imkânsızdır. Türkiye'de Türk vasfı alan pek çok çocuk yabancı ninnilerle büyümüştür. Bu duruma dönmeleri örnek gösteren Peyami, aynı sayfiye yerinde kaldığı Selânik dönmesi bir ailenin yaz mevsimi boyunca çocuğunu Amerikan şarkılarıyla uyuttuğunu ifade etmektedir. Peyami Safa'ya göre, bundan başka bir de millî sözcüğüne tahammül edemeyen kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin önemli bir örneği olan dönme kökenli Ahmet Emin Yalman, kurulacağı haber verilen Millî Demokrat Partisi'nin adındaki millî sözcüğüne tahammül edemediğini gazete köşesinden açıkça yazmaktadır. Millî sözcüğüne yönelik bu tavır, Türkler için milliyetçiliğin bir Tanrı ve tarih emri olduğunu gösteren işaretlerden biridir. Milliyetçilik, Türkiye'de bir ideoloji, kendine göre bir cihan telakkisi, cemiyet olaylarını izah tarzı, faraziye yahut nazariye değildir. Samimi ve halis Türk olmanın şartıdır. Türklük, milliyetçi olmanın yanı sıra millî sözcüğünün tüm tezahürlerine kara sevdıyla sarılmakla başlar. Ancak Türkiye'de Türklük henüz kundaktadır ve onun şuuru olgunlaşmaktan henüz uzaktır. Her Türk, onu olgunlaştırıncaya kadar milliyetçiliği, Türklüğünün ve varlığının şartı olarak kabul etmelidir.⁴⁵

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra dünya gündemini Arap-İsrail savaşları meşgul etmeye başlamıştır. Peyami Safa'nın yazıları da bu yeni gündem doğrultusunda şekillenmiştir. Arap-İsrail savaşlarından kısa süre önce, Türkiye'den pek çok Yahudi, İsrail'e destek amacıyla gizli yollarla Filistin'e gitmiştir. Hergün gazetesi 1947'in Aralık ayından itibaren bu konuyu manşetlerine taşımıştır. Hergün'ün 1948 yılı boyunca da devam eden yayınları, Şalom ve Şabat gibi Yahudi basını tarafından yalanlansa da gelişmeler Hergün'ü haklı çıkarmıştır.⁴⁶

Peyami Safa, *Server Bedi* müstearıyla Ankara gazetesinde 20 Mayıs 1948'de yayımlanan "Filistin Savaşı" başlıklı yazısında, Arapların İsrail ile olan savaşlarına değinerek Yahudileri, siyonizmi ve İsrail'i eleştirmiştir. Peyami Safa'ya göre, Arapların gerçekleştirdikleri saldırılar, Yahudi devletinin kundağını kan içinde bırak-

⁴³ Peyami Safa, "Yalman Ne Demek?", *Tasvir* (14 Ekim 1945), 2.

⁴⁴ Peyami Safa, "Ne Vatani?", *Tasvir* (28 Ekim 1945), 2.

⁴⁵ Peyami Safa, "Türk Olmak Şartı", *Büyük Doğu* 8/1 (21 Aralık 1945), 3.

⁴⁶ Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmajı*, 165-166.

mıştır. Araplar, siyonizmin terör rejiminden doğan bu kanlı bebek için uygun bir karşılama töreni yapmıştır. Göbeği kılıçla kesilmiş olan bu devletin ne kadar ömrü olacağını zaman gösterecektir. Fakat bu zaman hafta veya asır mı? Eğer Yahudiler ve Araplar arasındaki bu kanlı çekişme kısa bir zamanda sona erdirilmezse, Filistin savaşı İkinci Dünya Savaşı ile Üçüncü Dünya Savaşı arasında bir köprü işlevi görecektir.⁴⁷ Peyami Safa, bu yazısından birkaç ay sonra Filistin meselesinin ülke içindeki etkisine değinen bir yazı kaleme almıştır. Ulus gazetesinde 23 Ekim 1948'de yayımlanan "*B. Salamon'un Müdafaası*" başlıklı yazısında, vatanseverlik ve Filistin'e göç konusunda Demokrat Parti Milletvekili Salamon Adato ve partisini eleştirmiştir. Yazısında, Filistin'e gitmek için İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne pasaport başvurusunda bulunan Yahudi sayısının arttığını belirten Peyami Safa, bu gelişme karşısındaki tutumu nedeniyle Salamon Adato'yu eleştirmiştir. Peyami Safa'ya göre, Salamon Adato, Yahudilerin Filistin'e gitme isteklerini, orasının bir cennet olduğunu söyleyen seyahat acentelerinin teşvik ettiğini iddia etmekte ve tüm sorumluluğu acentelere yüklemektedir. Adato'nun sözlerine bakılırsa acentelerin yalanlarıyla hareket edip vatan değiştirecek düzeyde Türk vatanına zayıf bağı olan Yahudilerin herhangi bir suçu yoktur. Filistin, acentelerin iddia ettiği gibi cennetten bir köşe olsaydı o halde Adato da şüphe etmeden sadık bir İsrail vatandaşı olabilirdi.

Peyami Safa, problemle ilgili teşhisi yaptıktan sonra Adato ve partisine eleştiriler yöneltmiştir. Peyami Safa'ya göre, gerçek vatanseverlik, insanın dünyanın en güzel memleketlerine kendi vatanını değiştirmemesidir. Eğer dünyadaki bütün insanlar, çorap değiştirdikleri gibi vatan değiştirmeye çalışır, en ucuz ve zarif çorap arar gibi en uygun ülkeyi seçerlerse, o zaman dünyada kargaşa çıkar ve gazetelerin reklam sayfalarını seyahat acentelerinin ucuz ve güzel vatan haberleri kaplardı. Fakat bereket versin ki birçok insan, Demokrat Parti'nin vatansever Milletvekili Salamon Adato ile aynı düşüncede değildir. Bu insanlar için vatan, yalnızca doğup büyüdüğümüz ve para kazandığımız bir yer değil aynı zamanda gururların, şereflerin, sevinçlerin, acıların, üzüntülerin ve zorlukların paylaşıldığı, dil, edebiyat, kültür ve tarihle müşterek ümit ve hatıraların bağlandığı yerdir. Bu bakımdan vatan, acente ilanlarıyla alınıp satılan kârlı bir arsa değildir. Yazısının son kısmında Demokrat Parti'ye, Salamon Adato'nun vatan kavramı hakkındaki görüşlerini beğenip beğenmediğini, beğenmiyorsa neden hala onu bağrına bastığını soran Peyami Safa hem Adato'yu hem de Demokrat Parti'yi vatanseverlik konusunda yetersiz gördüğünü ima etmiştir.⁴⁸

Peyami Safa, 27 Ekim 1948'de Ulus gazetesinde yayımlanan "*Bir Akının İç-yüzü*" adlı yazısında, aynı konuda eleştirilerini devam ettirmiştir. Peyami Safa'ya göre, son zamanlarda gazetelerde sıkça rastlanan Filistin'e göç meselesinin arkasında Sovyetlerin 1945'ten beri sistemli bir şekilde sürdürdüğü bir plan bulunmaktadır. Bu plan doğrultusunda, uydu devletlerdeki Yahudiler, Filistin'e sevk edilmektedir. Burada Rusların gözetimi altında terör konusunda eğitim alan siyonist Yahudiler, Türkiye'de de faaliyetlere başlamıştır. Sovyet elçiliğinin avukatı olan Sala-

⁴⁷ Peyami Safa, "Filistin Savaşı", *Ankara* (20 Mayıs 1948), 1.

⁴⁸ Peyami Safa, "B. Salamon'un Müdafaası", *Ulus* (23 Ekim 1948), 2.

mon Adato, bu Yahudi göçünün siyasî anlamından şüphe etmemekte ve vatan değiştiren vatandaşlarını temize çıkarmaya çalışmaktadır. Üstelik bununla da yetinmeyerek neredeyse Filistin'deki Yahudi-Arap savaşlarını seyahat acentelerinin çıkardığını, İsrail hükümetini seyahat acentelerinin kurduğunu ve Sovyetlerin Orta Doğu politikasını da seyahat acentelerinin belirlediğini söyleyecek kadar asıl konudan uzaklaşmakta, Filistin'e giden ırkdaşlarını değil bu konuyu sorgulayanları çocuk yerine koyarak aldanmaktadır.⁴⁹

Peyami Safa, Ankara gazetesinde 5 Mayıs 1949'da yayımlanan "Güle Güle!" başlıklı yazısında, tekrar göç meselesine değinmiştir. Yazısında, Yahudilerin evrensellik görüntüsü altında milliyetçilik ve ırkçılık yaptıklarını ifade eden Peyami Safa'ya göre, Yahudiler, dünyanın pek çok yerinden Filistin'e akın etmektedir. Doğup büyüdüleri, servet edinip şöhret kazandıkları ülkeleri, çok az seven Yahudiler, her zaman karşı çıkıp kınayıcı oldukları milliyetçilik ve ırkçılık duygularının kendilerinde çok fazla olduğunu göstermiştir. Yahudiler, bu tavırlarıyla Filistin'i ve Yahudiliği, senelerce beraber yaşayıp dostluklar edindiği Hristiyan ve Müslümanlardan ve onların memleketlerinde kazandıkları paralardan çok sevdiğini göstermiştir. Bu durumda Yahudiler, çok arzuladıkları Filistin'e güle güle gidebilirler. Lakin bir gün pişman olup dönmek istediklerinde kendilerine kapılar kapanacaktır. Oysaki daha şimdiden Filistin'e gidip çalışma ve barınma koşullarından dolayı pişmanlık duyan kişilerin mektupları ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önce Rusya'daki Ermeni cennetine koşan Ermeniler de benzer bir akıbet yaşamıştır. Yahudiler de vatan değiştirmenin kiralık ev değiştirmek kadar kolay olmadığını anlayacaktır. Peyami Safa, son olarak Yahudilerin güle güle gitmelerini, Türklerin de bu topraklarda kendilerini sevenlerle güle güle oturacaklarını ifade etmiştir.⁵⁰

Peyami Safa, Ulus gazetesinde 3 Haziran 1949'da yayımlanan "Bir Film ve Yahudiler" başlıklı yazısında, Yahudilere milliyetçilik konusundaki eleştirilerini devam ettirmiştir. Peyami Safa'ya göre, İstanbul'daki iki sinemada Charles Dickens'in bir romanı gösterime girmiştir. Filmde, çocukları kötü amaçlarla kaçırarak ahlâksız bir Yahudi tipi⁵¹ olduğundan İstanbul'daki Yahudiler, sinema sahiplerini mektup ve telefonla tehdit etmeye başlamış ve resmî makamlar aracılığıyla filmin gösterilmesini engellemeye çalışmıştır. Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Salamon Adato da bu girişimlerde bulunanlar arasında yer almıştır. Yahudiliği, Türklüğün ve insanlığın çok üstünde gören bazı azgın Yahudiler ise filmin afişlerini yırtmaktan utanmamıştır. Halbuki Dickens, seksen seneden beri romanlarıyla İngilizleri eleştirdiği halde onun eleştirilerine karşı çıkan olmadığı gibi Türkiye'den önce İngiltere'de gösterime giren bu filme de İngilizlerden veya İngiliz Yahudilerinden hiçbir tepki gelmemiştir. Durum böyleyken Türkiye'deki bazı Yahudiler, kendilerini İngiliz Yahudilerden daha fazla Yahudi olduklarını mı zannetmekte veya Türk olduklarını nasıl unutmaktadır? Peyami Safa, bu tespitleri yaptıktan sonra

⁴⁹ Peyami Safa, "Bir Akının İçyüzü", *Ulus* (27 Ekim 1948), 2.

⁵⁰ Peyami Safa, "Güle Güle!", *Ankara* (05 Mayıs 1949), 1.

⁵¹ Charles Dickens'in *Oliver Twist* adlı romanında, kötü amaçlarla çocukları kaçırarak *Fagin* adlı bir Yahudi tipi vardır.

Salamon Adato ve diğer Yahudileri bir samimiyet testinden geçirmektedir. Türkiye'de Türk milliyetçiliğinden başka geçerli bir milliyetçilik olmadığını söyleyen Peyami Safa, Rus yazar Lermontov'un Türk düşmanlığı yapan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan eseri⁵² hakkında, Yahudilerin neden sessiz kaldıklarını, Yahudi taassubunun destekçisi ve sözcüsü olan Salamon Adato'nun mecliste Türk haklarını mı koruduğu yoksa İsrail'in elçiliğini mi yaptığını sormaktadır. Peyami Safa'ya göre, bu gelişme bir kısmı Filistin'e giden Yahudi toplumu arasında, Türklüğünü ve insanlığını unutanların az olmadığını gösterdiği gibi onların Demokrat Parti'de ve mecliste gayretli bir avukatları olduğunu bilmeyen demokratlara da birçok şey öğretmektedir.⁵³

Peyami Safa, Milliyet gazetesinde 17 Kasım 1957'de yayımlanan "*Bizden Olanlar ve Olmayanlar*" başlıklı yazısında, Türklerin azınlıklara ayırım yapmamasına rağmen onların kendilerini Türklerden ayrı tuttuklarını ve iş yerlerinde Türkleri çalıştırmadıklarını ifade etmiştir. Peyami Safa'ya göre, Türkler, tarih boyunca Yahudilerin, Rumların ve Ermenilerin sadrazam, nâzır ve üst düzey memur olmalarının önünü açmış ve onlara haksızlık yapmamıştır. Onlar arasında geçmişte ve mevcut zamanda Türkleşen ve kendisini Türk vatanına bağlı hissedenler var olmuştur. Ancak onların önemli bir kısmı kendisini hala Türklerden ayrı tutmaktadır. Konuşmalarıyla, yaşam tarzlarıyla ve Türklere karşı tavırlarıyla kendisini ayarıştıran bu azınlıklar, bilinçli olarak Türkçe konuşmamakta, Türk kültürünü benimsememekte, sahte Türk isimleri kullanmakta, iş yerlerinde kendi soydaşlarını çalıştırmakta ve birbirinden alışveriş yapmaktadırlar. Böyle davranışlarda bulunanlarla dost olunmayacağını söyleyen Peyami Safa, tek taraflı vatandaşlığa ve tek taraflı ticarete son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴

Peyami Safa, azınlıkların Türkçe konuşma meselesini sonraki ay yeniden gündeme getirmiştir. Milliyet gazetesinde, 25 Aralık 1957'de yayımlanan "*Genç Bir Musevi Hanımın Mektubu*" başlıklı yazısında, Berta adlı bir Yahudi üzerinden Türkçe konuşma konusundaki olumlu beklentisini ifade etmiştir. Peyami Safa'ya göre, Anadolu'da yaşamış bir Musevî doktorun kızı Berta, mektubunda azınlıkların Türkçe konuşmaları meselesinde Peyami Safa'nın haklı olduğunu ve azınlıkların neden Türkçe konuşmadıklarını ifade etmiştir. Kendisinin Türkleşmiş bir vatan evladı olduğunu söyleyen Berta, Peyami Safa'nın "*Bizden Olanlar ve Olmayanlar*" başlıklı yazısını okuduktan sonra önce üzülmüş ancak daha sonra dikkatli ve tarafsız bir şekilde okuyunca Peyami Safa'ya hak vermiştir. Berta'ya göre, Türkçe öğretiminin azınlık okullarında zayıf olması, onların hem Türkçe öğrenmelerini hem de Türkleşmelerini engellemiştir. Berta'nın bu tespitine katılan ve mektubun sonunda Kore Şehitleri için yazdığı şiiri beğenen Peyami Safa, yazısını Berta gibi düşünenlerin çoğalması ve bütün azınlıkları kapsamaması dileğiyle sonlandırmıştır,⁵⁵

⁵² Peyami Safa, yazısında bu eserin adını belirtmemiştir. O, bu yazıyı kaleme almadan önce Mihail Lermontov'un *Zamanımızın Kahramanı* (1944), *Prences Ligovskaya* (1945), *Vadim/Aşık Garip* (1945) adlı kitapları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

⁵³ Peyami Safa, "Bir Film ve Yahudiler", *Ulus* (03 Haziran 1949), 1.

⁵⁴ Peyami Safa, "Bizden Olanlar ve Olmayanlar", *Milliyet* (17 Kasım 1957), 2.

⁵⁵ Peyami Safa, "Bir Musevi Hanımın Mektubu", *Milliyet* (25 Aralık 1957), 2.

Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki son yazısı, *Düşünen Adam* dergisinde, 2 Şubat 1961'de "*Sovyetler'e Bir Bakış*" başlığıyla yayımlanmıştır. Peyami Safa'ya göre, Yahudiliğin Rusya'daki son kalıntılarını da yok etmek isteyen Sovyetler Birliği, şiddetli bir Yahudi aleyhtarlığına başlamış, Yahudi mezarlıklarını ve sinagoglarını kapatmış, dua gruplarını ise dağıtmıştır. Dağıstan Cumhuriyeti'nde yayın yapan bir komünist gazete, günahlarını affettirmek isteyen Yahudilerin Müslüman kanı içtiğini sayfalarına taşımıştır. Bu haber, Dağıstan'da yaşayan yüz bin Yahudi ile bir buçuk milyon Müslüman üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Bu durum Sovyetler Birliği'nin iç siyasette Müslümanlarla Yahudiler arasına kin ve nifak tohumu ekmek için nasıl bir propaganda vasıtası kullandığını göstermektedir. Türkiye'deki kızıl rejim hayranlarının aşağılık duygularını tedavi etmek için bu gerçekleri gösterecek millî bir basına ihtiyaç vardır. Ancak bu basın henüz ortada yoktur.⁵⁶

Sonuç

Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşünceleri, onun milliyetçi dünya görüşünün yanı sıra kendi zamanının ulusal ve uluslararası şartları doğrultusunda şekillenmiştir. Yahudiler hakkında müstakil bir çalışma kaleme almayan Peyami Safa, bir köşe yazarı olarak kendi zamanındaki popüler gündem doğrultusunda Yahudiler hakkında yazılar yazmıştır. Onun için Yahudiler, genellikle gizli ajandaları olan, kendini Türklerden ayıran, Türkçe konuşmamakta ısrar eden ve topluma entegre olmayan insanlardır. Peyami Safa'nın Yahudiler hakkında böyle bir çıkarım yapması, onun geçmiş tecrübelerden kaynaklanan güvenlik endişelerinin sonucudur.

Peyami Safa, Yahudileri ulusal ve uluslararası olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Ulusal boyutta, onları Türkçe konuşma ve Türkleşme konusunda eleştiren uluslararası boyutta İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki uluslararası gelişmeler doğrultusunda eleştirmiştir. Peyami Safa, yazılarında Yahudilere yönelik ırkçı yaklaşımdan uzak durmuş ve onların davranışlarıyla ilgilenmiştir. Fakat Peyami Safa'nın bu dönemde Almanlara yakın durması ve bazı yazılarında bu yakınlığı göstermesi, bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü iktidara gelmeden önce Yahudilere yönelik antisemit söylemlerde bulunan ve iktidara geldikten sonra da söylemleri eyleme dönüştüren Nazi Almanya'sıyla yan yana gelmek, onların gerçekleştirdiği kötü eylemlerle anılma tehlikesini oluşturmaktadır. Bu durum da ırkçı ve antisemit olmayan Peyami Safa'yı bu kavramların gölgesine düşme tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir.

Peyami Safa'nın bu bağlamda karşılaştığı bir başka problem de çelişkidir. Yahudilere yönelik başlangıçtaki olumlu tutumunun sonraki dönemlerde tam aksi istikamette değişmesi, Peyami Safa tarafından izah edilmemiştir. Peyami Safa'nın yazılarında mübalağalı ve genelleyici bir üslup kullanması, onu değişen siyasî şartların etkisiyle çelişkiye düşürmüş, başlangıçta iyi-erdemli olarak tanımladığı Yahudileri, daha sonra kötü-erdemli olarak tanımlamasına neden olmuştur. Fakat

⁵⁶ Safa, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, 109-110.

bu çelişki ve problemlere rağmen Peyami Safa'nın Yahudiler hakkındaki düşünceleri, günümüzde dikkat çekmeye ve Türk-Yahudi ilişkilerine, bakış açısına göre olumlu veya olumsuz katkı sağlamaya devam etmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Angin, Zeynep. "Peyami Safa'nın Eserlerinde "Biz " ve "Öteki" Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış". *KARE* 14 (15 Aralık 2022), 21-30. <https://doi.org/10.38060/kare.1144044>
- Atay, Falih Rıfki. *Batış Yılları*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012.
- Atay, Korhan. *Serteller*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Bali, Rıfat N. "II. Dünya Savaşı Yıllarında Nazilerin Türk Basınına Etkileme Çabaları". *Toplumsal Tarih* 152 (2006), 26-30.
- Guttstadt, Corry. *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*. çev. Atilla Dirim. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. çev. F. Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.
- Karesh, Sara E. - Hurvitz, Mitchell M. *Encyclopedia of Judaism*. New York: Infobase Publishing, 2006.
- Kaya, Murat. *Cumhuriyet Dönemi Türk Entelektüel Çevresinde Yahudi İmaji*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Safa, Peyami. *20. Asır Avrupa ve Biz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Safa, Peyami. "Almanya'da ve Filistin'de Yahudi". *Cumhuriyet* (7 İkinciteşrin 1938), 3.
- Safa, Peyami. "Avusturyanın Mezarı Önünde". *Cumhuriyet* (23 Mart 1938), 3.
- Safa, Peyami. "Azlıkların Cenneti". *Tasvir-i Efkâr* (29 İlkânun 1942), 1-2.
- Safa, Peyami. "B. Salamon'un Müdafaası". *Ulus* (23 Ekim 1948), 2.
- Safa, Peyami. "Beklediğimiz Yasak". *Cumhuriyet* (02 Mart 1937), 3.
- Safa, Peyami. "Bir Akımın İyçyüzü". *Ulus* (27 Ekim 1948), 2.
- Safa, Peyami. "Bir Film ve Yahudiler". *Ulus* (03 Haziran 1949), 1.
- Safa, Peyami. "Bir Musevi Hanımın Mektubu". *Milliyet* (25 Aralık 1957), 2.
- Safa, Peyami. *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Safa, Peyami. "Bizden Olanlar ve Olmayanlar". *Milliyet* (17 Kasım 1957), 2.
- Safa, Peyami. "Dönmek Yok!" *Tasvir-i Efkâr* (23 İlkânun 1942), 1-2.
- Safa, Peyami. "Düetto". *Cumhuriyet* (08 Nisan 1937), 3.
- Safa, Peyami. *Eğitim, Gençlik, Üniversite*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Safa, Peyami. "Filistin Savaşı". *Ankara* (20 Mayıs 1948), 1.
- Safa, Peyami. "Güle Güle!" *Ankara* (05 Mayıs 1949), 1.
- Safa, Peyami. "İki Cins Yahudi". *Cumhuriyet* (23 Temmuz 1938), 3.
- Safa, Peyami. "Lord Kimlere Derler?" *Tasvir-i Efkâr* (29 Birincikânun 1940), 3.
- Safa, Peyami. *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023.
- Safa, Peyami. "Memleket İkiye mi Ayrılıyor?" *Son Posta* (11 Teşrinievvel 1931), 3.
- Safa, Peyami. *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm*. İstanbul: Boğaziçi Yayınlar, 2003.
- Safa, Peyami. "Ne Vatani?" *Tasvir* (28 Ekim 1945), 2.
- Safa, Peyami. "Serseri Yahudi". *Cumhuriyet* (03 Nisan 1933), 3.
- Safa, Peyami. *Siz Bir Alçaksınız! Hikâyeler*. ed. Seval Şahin - Esin Hamamcı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Safa, Peyami. *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.
- Safa, Peyami. *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Safa, Peyami. "Türk Olmak Şartı". *Büyük Doğu* 8/1 (21 Aralık 1945), 3.
- Safa, Peyami. "Yahudiler Ne Olacak?" *Cumhuriyet* (16 Mart 1938), 3.
- Safa, Peyami. "Yahudi'nin Suçu Ne?" *Yedigün* 1/5 (1933), 3.
- Safa, Peyami. "Yalman Ne Demek?" *Tasvir* (14 Ekim 1945), 2.
- Safa, Peyami. "Zaferin Şartları". *Tasvir-i Efkâr* (18 Temmuz 1942), 1.
- Safa, Peyami. "Zaman ve Mekân". *Tasvir-i Efkâr* (29 Temmuz 1942), 1.
- Şarhon, Karen Gerson. "Judeo-Espanyol/Ladino: Türkiye Yahudilerinin Dili". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Edebiyat Kültür ve Sanat*. ed. Coşkun Yılmaz. 7/122-124. İstanbul: İBB Kültür A.Ş., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015.
- Vatandaş, Saniye vd. "Batılılaşan Türkiye'nin Kadim Mekânı: Beyoğlu". *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 11/22 (2023), 447-466. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1317389>